

HANNU LAUERMA

SYRJÄYTYMINEN JA VÄKIVALTA – BIOLOGIAA JA LAPSUUDEN TRAUMOJA

Geneettisen perimän arvioidaan nykyisin tutkimuksiin nojautuvissa katsauksissa määrittävän noin puolet kaikesta asosiaalisesta käyttäytymisestä.

Muiden kuin puhtaasti geneettisten mutta yhtä lailla biologisten tekijöiden osuus en epäselvä. Näihin kuuluu mm. kohdunsisäisen testosteronin pitoisuus, joka osaltaan vaikuttaa yksilön myöhempään kilpailullisuuteen ja pyrkimykseen hakeutua hallitsevaan sosiaaliseen asemaan.

BIOLOGIA

Yksilöllä voi olla biologisena rasitteenaan synnynnäisen temperamentin osana heikko palkinto-rangaistusriippuvuus, impulsiivisuus, lukihäiriö tai muu sosiaalistumista haittaava häiriö tai ominaisuus. Ylivilkkaus- tarkkaamattomuushäiriö ADHD: n synnyssäkin genetiikalla on osuutensa. Lisäksi on todettu, että mitä suurempi äidin veren nikotiinipitoisuus on ollut raskausaikana, sitä suurempi on lapsen ADHD-riski myöhemmin elämässä.

Mikään yksittäinen tekijä ei kuitenkaan saanele alusta loppuun ihmisen kohtaloa. Esimerkiksi XYY-oireyhtymässä, jossa pojalla on tavanomaisten 46 kromosomin sijasta 47 kromosomia ja niiden joukossa ylimääräinen mieskromosomi, rikosten riskin lisä on verrokkeihin nähden vain 40 % koholla. Käyttäytymis- ja elämänhistoriakriteerein taas on mahdollista määrittää jopa monisatakertainen riski esimerkiksi henkirikoksille.

YMPÄRISTÖ

Biologisten tekijöiden lisäksi väkivalta-alttiuteen ja syrjäytymisen todennäköisyyteen vaikuttaa olennaisesti myös ympäristö, erityisesti varhaislapsuudessa.

Mitä enemmän lasta nöyrytetään ja mitä väkivaltaisemmin häntä kohdellaan, sitä suurempi on virhekehityksen riski. Paljon naureskellun "vaikean lapsuuden" merkitystä pohdittaessa olisi hyvä muistaa, että rakentavan ja rakastavan elämän syrjään on vaikea päästä kiinni, jos ensimmäiset elinvuodet vietetään väkivaltaisessa tai lapsen tarpeet sivuuttavassa ympäristössä vailla vuorokausirytmää.

On perheitä, joissa lasta ei myöhemminkään kannusteta koulunkäyntiin tai harrastuksiin, eikä edes hampaiden harjaamista tai normaaleja käytöstapoja opeteta. Ympäristö ei silloin mitenkään voi ohjelmoida kehittyvien aivojen reaktiota suuntaan, jossa muilta odotettaisiin lämpöä, luotettavuutta ja yhteistyötä. Odotettavissahan on raaka henkiinjäämistaiselu viidakossa, jossa vallitsee mielivalta ja vahvemman laki.

VUOROVAIKUTUS

Yksittäisiä geneettisiä tekijöitä enemmän merkinnee persoonallisuuden kehityksessä biologisten tekijöiden ja ympäristön vuorovaikutus. Suomalaisessa tutkimuksessa havaittiin hermoston välittäjäaineiden hapettumista tehostavaa entsyymiä ohjaavan erään geenimuodon nostavan väkivaltariskiä vain, jos siihen myötävaikuttanut kaltoinkohtelu lapsuudessa.

Asian käänttöpuolena voimme todeta, että tietyt geenimuodot suojaavat turvattoman lapsuuden tältä pitkäaikaisvaikutukselta. On myös todennäköistä, että geenien merkitys on jossain määrin erilainen erilaisissa kulttuureissa. Suomessa väkivalta liittyy poikkeuksellisen voimakkaasti alkoholiin.

Eräissä maissa taas huomattavasti suurempi osa väkivallasta on taloudellisesti ja poliittisesti motivoitunutta. Siellä on harvinaisempaa, että syömisen tyyten unohtanut juopunut surmaa ryyppykaverinsa jäljellä olevasta viinasta kampaillaan. Enemmän taas ammutaan liikkuvasta, mielellään tyylikkään mustasta autosta konepistoolilla niitä, joiden kanssa on suuremman luokan eturistiriitoja.

Käyttäytymisen selittäminen biologisilla tekijöillä on nyt tieteellistä valtavirtaa toisin kuin vaikkapa kasvatustieteellisellä 1970-luvulla. Muutos on ollut hidas, ja kohdannut paljon vastarintaa.

AIVOT

Suomalaisten oikeuspsykiatrien ja perustutkijoiden yhteistyön tuloksena julkaistu tutkimus osoittaa, että aivojen hidastunut monoamiinivälittäjäaineiden aineenvaihdunta ja hermosolujen kalvon poikkeamat ovat todennäköisiä toistuvan vakavan väkivaltarikollisuuden taustatekijöitä.

Arviolta 5–10 % Suomessa tehdyistä väkivaltarikoksista saattaa selittyä näihin liittyvillä geenityypeillä, jotka toki ovat vain pieni osa kaikista väkivaltaisuuden biologisista taustatekijöistä.

Joskus tulevaisuudessa tällaiset havainnot voivat parhaassa tapauksessa johtaa uusiin mahdollisuuksiin ymmärtää, hoitaa ja ennalta ehkäistä sairaalloista väkivalta-alttiutta.

Geenilöydöksiä ei kuitenkaan vielä voida käyttää seulonnoissa esimerkiksi erityisen avun tai tuen kriteereinä. Tähänastisten löydösten enustava voima on yksilötasolla liian heikko ennusteiden tekoon.

PÄIHITYNEET

Kyselytutkimusten mukaan viitisen prosenttia työssäkävystistä joutuu vuoden mittaan työ-

hönsä liittyen väkivallan tai sen uhan kohteeksi. Palveluammateissa riski on suurempi, ja terveydenhuollon ammateissa se on yli kaksinkertainen. Lääkäreille tehdyssä kyselyssä lähes joka viides vastaaja oli kohdannut väkivallalla uhkailua edellisen vuoden aikana. Fyysisen väkivallan kohteeksi joutui vuoden aikana noin joka sadas lääkäri – ja tämä riski on suurempi kuin poliiseilla.

Selvästi suurin uhka kohdistuu terveydenhuollossa nuoriin, naispuolisiin ja sijaisina toimiviin työntekijöihin. Uhkaajat olivat pääasiassa sekavia potilaita tai omaisia, ja yleisin uhkaavuuden taustatekijä oli päihtymys.

Väkivalta on terveydenhuollon ammateissa yleisintä puolen yön molemmin puolin, jolloin ensiapuun tuodaan juopuneet tappelijat grillioskien jonoista, ja iltapäivän tunteina, jolloin toimintaa ja kontakteja on paljon.

Sekavia, psykoottisia tai päihtyneitä potilaita viedään, tuodaan ja tutkitaan, ja koetetaan saada asioita valmiiksi ennen päivystysajan alkua. Viikonpäivistä levottomimmat ovat perjantai ja lauantai, ja rauhallisinta on sunnuntaisin, jolloin toiminta on minimissään ja kansa säyseästi krapulassa.

VÄKIVALTARISKIT

Suomi ei ole maailmanlaajuisessa tarkastelussa erityisen väkivaltainen maa, vaan keskitasoa. Alkoholisidonnaisen väkivallan osuus kaikesta väkivallasta on kuitenkin poikkeuksellisen suuri.

Alkoholipäihtymystä tehostavat valitettavan usein rauhoittaviksi lääkkeiksi tarkoitetut bentosodiatsepiinit. Niillä on väärinkäytettyinä ahdistusta poistavan vaikutuksen lisäksi normaalejakin estoja laukaiseva vaikutus. Väärinkäyttöä on mm. yliannostelu ja yhteiskäyttö alkoholin kanssa, joista tarkoin varoitetaan.

Harhakokemuksia poistava psykoosilääkitys

puolestaan pienentää olennaisesti psykoottisen henkilön väkivaltariskiä, ja mm. monia mielialantasaajia voidaan menestyksekkäästi käyttää impulssikontrollin häiriöihin, ellei käyttäytymisterapia auta. Näillä lääkkeillä ei ole väärinkäytötpotentiaalia.

Ensipsykoosiin, jossa potilas ei yleensä kykene tunnistamaan sairauttaan, liittyy koholla oleva väkivaltariski. Monikeskustutkimuksen valossa henkirikoksen riski pienenee oikealla, tehokkaaksi osoitetulla psykiatrisella hoidolla viidestoistaosaan, eli hoidon vaikuttavuus on massiivinen. Onkin traagista, että Suomessa tapahtuu dokumentoidusti henkirikoksia, jotka olisi ollut helppo oikealla hoidolla välttää.

OIKEAT JA VALELÄÄKKEET

Olen itsekin kuvannut tapauksia, joissa omaisinaan ovat surmanneet psykoottisen harhamaailman kauhuissa nuoret miehet, jotka oikealla hoidolla ovat nopeasti palanneet yhteiseen todellisuuteemme Psykiatrisessa vankisairaalsa. Asianomaisilla ei ole ollut mitään väkivalta- tai päihdetaustaa, mutta heidän sairauksiaan on puoskaroitu tehottomiksi osoitetuilla menetelmillä, mm. epämääräisillä yrteillä ja homeopatialla eli hyvin kalliilla ravitetulla vedellä.

Tulevalle hallituskaudelle toivotaankin lakia, joka suojelisi kaikkein haavoittuvaisimpia, pieniä potilasryhmiä väärinkäytöksiltä. Tämä tapahtuisi niin, että asetettaisiin terveydenhuollon ulkopuolisille terveystalveluiden tarjoajille velvoite ilmoittaa siitä, että syöpää, psykoosia tai lapsipotilaan vakavaa sairautta hoidetaan valvotun terveydenhuollon ulkopuolella.

Tätä koskeva lakiluonnos on ollut olemassa jo yli 10 vuotta. Lakiluonnoksen sisältöä on välillä pyritty keskustelussa karkeasti vääristelemään esittäen että se vähentäisi valinnanvapautta, kun se tosiasiaa juuri lisää sitä.

Eduskuntavaalien alla ei pidäkään hyväksyä näitä valeargumentteja. Edelleen näet saisi myydä kalliilla ravistettua vettä ja esittää absurdeja väitteitä, joiden mukaan korvakynttilä parantaa poskiontelotulehduksen. Vain vakavimmin sairaille ja lapsille tai heidän huoltajilleen on tarkoitus taata pääsy faktojen äärelle.

On vakavasti kysyttävä, ketkä kehtaavat tuota minimaalistakin säätelyä vastustaa, ja äänestettävä ja vaikutettava sen mukaan. Asian edistämisen pitäisikin olla ihmisyyttä kunnioittavalle äänestäjälle niiden ratkaisevien kysymysten joukossa, joita ehdokkaalle asetetaan.

VOTKAVYÖHYKE

Tilastollinen tutkimus vahvistaa monin tavoin sen laajalle levinneen käsityksen, että Suomessa alkoholinkäyttö ja väkivalta nivoutuvat toisiinsa vahvasti. Kuitenkin valtaosa ihmisistä voi käyttää alkoholia runsaastikin tulematta lainkaan aggressiivisiksi, puhumattakaan että heistä tulisi väkivaltaisia. On myös maita, joissa alkoholia käytetään enemmän kuin Suomessa, mutta erityisen mainittavaa yhteyttä väkivaltaan ei ole.

Euroopan maista selkein yhteys alkoholinkulutuksen ja väkivallan välillä on Pohjoismaissa ja vähäisin Välimeren maissa. Myös Irlannissa alkoholin kokonaiskulutus on suurempi kuin Suomessa, ja juominen on usein humalakuista tuossakin Euroopan reunamaassa, jolla on traumaattinen menneisyys ison itänaapurinsa kanssa. Silti henkirikoksia tapahtuu siellä sataatuhatta asukasta kohden vain kolmannes siitä mitä Suomessa. Lisäksi 45 prosentissa henkirikoksista sekä tekijä että uhri ovat olleet selviä, Suomessa vain noin 20 prosentissa.

Maamme kuuluukin sosiologi Veli Verkon jo 1930-luvulla määrittelemään, halki Euroopan kulkevaan, Baltian ja Keski-Euroopan kautta

aina Balkanille ulottuvaan ns. votkavyöhykkeeseen, jossa alkoholi on keskeinen väkivallan riskitekijä. Verkko, sittemmin alansa ensimmäinen professori, myös oletti alkoholin ja väkivallan yhteyden syyksi tuntemattoman biologisen tekijän.

Verkon esittämä oletus piti paikkansa. Tiedetään, että jotkut tavallisessa arjessa miellyttävät ja kohteliaat mutta juovuksissa toistuvasti vakavaan väkivaltaan syöllistyneet miehet menettävät juodessaan ruokahalunsa jopa useiksi vuorokausiksi. Ilmiö on poikkeava, sillä useimmilla alkoholin nauttiminen esimerkiksi aperitiivina tai ruokaryypynä nimenomaan lisää ruokahalua.

VERENSOKERI

Oikeuspsykiatrian professori emeritus Matti Virkkunen seuraajineen on osoittanut, että raju verensokerin lasku vailla nälän tunnetta on suomalaisen känniväkivallan keskeinen mekanismi.

Mm. glykokeenin eli lihassokerin säätely on osalla meistä poikkeava. Ilmiö kytkeytyy myös genetiikkaan ja aivojen serotoniinivälitteiseen toimintaan. Tavanomainen ärtymys matalilla verensokereilla kytkeytyy osin verensokerin säätelyjärjestelmän, adrenaliinin, kortisonin ja glukagonin aktivoitumiseen insuliinin vastavai-kuttajina. Säätelyjärjestelmän pettäessä syntyy kuitenkin suoranaisia sekavuustiloja.

JUOMINEN JA SYÖMINEN

Anniskelujuomisen suosimista on esitetty siihen liittyvän valvonnan vuoksi paremmaksi vaihtoehdoksi kuin alkoholin vähittäismyynnin vapauttamista. Juomistavan vaikutus on kuitenkin epäselvä, sillä anniskelupaikoissa nautittu alkoholi kulkeutuu juojan elimistössä myös ko-teihin.

Alkoholin 96-prosenttisesti siivittämien ”kappakatappelujen” noin 15 %:n osuus kaikista tilastoiduista pahoinpitelyistä on sekin huomattavan suuri suhteessa väestön anniskelupaikoissa viettämään aikaan.

Aikanaan sovellettiin ruokailupakkoa anniskelun yhteydessä, ja joissain ravintoloissa nahkiaisannos tunnettiin lempinimellä viinamadot, koska se oli pienin ruokaryypyihin oikeuttava annos. Vaikka tähän kontrollipolitiikkaan ei paluuta olekaan, olisi varmaankin syytä suosia sitä, että anniskelupaikoissa olisi tarjolla maistuvia ja kohtuuhintaisia ruoka-annoksia. Myös väkivallan hallinnan koulutuksissa neuvon aina tarjoamaan aggressiivisille juopuneille verensokeria nopeasti nostavaa tuoremehua – mutta särkyviä astioita käyttämättä.

KUKA

HANNU LAUERMA

toimii ylilääkärinä
Psykiatrisessa
vankisairaalassa